

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 4. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

Rózsa Márton

Augsburgi Brúnó és Szent István

Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita

Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához

Buza János

Az 1613. évi 28. törvénycikk nyomában

Romsics Gergely

A balkáni expanzió a magyar külpolitikai tervezésben, 1917–1918

Hantos-Varga Márta

A politikai cselekvés viszonyítási pontjai a keresztény államelmélet
és a szentszéki megnyilatkozások alapján

László Andor

Szekfű Gyula historiográfiai nézeteinek hatása saját korában

Novák Attila

Kibucok és szövetkezetek az 1960-as évek Magyarorszáján

Vita a vidéktörténeetről

Gyáni Gábor, Tomka Béla, Valuch Tibor, Varga Zsuzsanna,
Horváth Gergely Krisztián írásai

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 4. szám

TANULMÁNYOK

- Rózsa Márton** Augsburgi Brúnó és Szent István. Esettanulmány a személyi helyváltoztatás hatalmi aspektusainak vizsgálatához 615
- Nagy Levente – Szilágyi Emőke Rita** Hollókőtől Esztergomig. Új adatok az Oláh, a Hunyadi és a Drakula család genealógiájához 639
- Buza János** A pénzügyi válság előszele. Az 1613. évi 28. törvénycikk nyomában 669
- Romsics Gergely** Érdek, befolyás, birodalom. A balkáni expanzió a magyar külpolitikai tervezésben, 1917–1918 679
- Hantos-Varga Márta** A politikai cselekvés viszonyítási pontjai a keresztény államelmélet és a szentszéki megnyilatkozások alapján 705
- László Andor** Szekfű Gyula historiográfiai nézeteinek hatása saját korában 737
- Novák Attila** Kibucok és szövetkezetek, avagy szövetkezeti gondolatok az 1960-as évek Magyarországon – izraeli visszhanggal 753

VITA

- Gyáni Gábor** Egyfajta vitastílusról 765
- Tomka Béla** A jelenkortörténet kutatásáról és a források vétőjogáról 775
- Valuch Tibor** A jelenkortörténetről és az államszocializmus társadalmáról tárgyilagosan. Megjegyzések Horváth Gergely Krisztián írása kapcsán 781
- Varga Zsuzsanna** Vitacikk vagy vádirat? 791
- Horváth Gergely Krisztián** Egy elmaradt vita margójára 799

KIBUCOK ÉS SZÖVETKEZETEK,
AVAGY SZÖVETKEZETI GONDOLATOK AZ 1960-AS ÉVEK
MAGYARORSZÁGÁN – IZRAELI VISSZHANGGAL

NOVÁK ATTILA

.....
KIBBUTZ AND COOPERATIVES, OR COOPERATIVE IDEAS
IN 1960'S HUNGARY – WITH ISRAELI ECHOES

In 1960's autumn, a surprisingly positive review of one of the most important Israeli socio-economic innovations appeared in the Hungarian-language *Economic Review* [Közgazdasági Szemle]. The author, József Gábor, reviewed a book by Walter Preuss, a professor at Tel-Aviv University, on kibbutzim and other cooperatives. This caused a serious reaction, the Hungarian-language *New East* [Új Kelet] in Israel recognised its importance and described it in its columns, while at the same time a member of the Israeli "partner party" of the MSZMP, the Israeli Communist Party, of Hungarian origin, wrote a long critique of Gábor's article, disputing the democratic and anti-capitalist significance of the kibbutz, as highlighted by the author. The critique and the claims made in Gábor's article are in fact linked to the debate that took place in both countries (although with different emphases, because of the different socio-political realities) on the nature of collectives. The extent to which they should follow the cooperative model developed by the Soviets and the extent to which they should adapt to their own social reality. It was no coincidence that the new economic mechanism in Hungary had aroused sympathy in Israel and that there was interest in the kibbutz model among Hungarian agrarian reformers.

Keywords: cooperatives, kibbutz, Israel, agricultural lobby, agrarian reform
.....

Sok mindent tudunk már az agrárreform korai időszakának jellemző vonásairól Magyarországon. Ugyanakkor kevés információval rendelkezünk arról, hogy a rendszer határait némileg tágító agrárpolitikusok milyen irányba tájékozódtak a glóbuszon, amikor új modelleket kerestek. Az útkeresés egyik – kevéssé kutatott – iránya Izraelbe vezetett, amelyel akkor még fennállt a diplomáciai viszony. Az ottani sikeres szövetkezeti formák, a kibucok és mosávok vonzották a kora-kádári Magyarország pár agrár-szakemberét. Ők konkrét lépéseket is tettek azért, hogy termékeny kapcsolatokat hozzanak létre a fiatal zsidó állam szövetkezeti mozgalmainak néhány vezető teoretikusával és politikusával.

Novák Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóintézet. Elhangzott a Kádár-korszak, kádárizmus, korlátozott mozgástér: magyar modell című országos jelenkortörténeti konferencián, melyet 2022. szeptember 1–3-a között rendeztek Miskolcon.

Sajátos írás jelent meg 1960 októberében a *Közgazdasági Szemle* (a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Bizottságának lapja) hasábjain. A kollektivizálás harmadik hulláma idején, illetve annak vége felé megjelent kis írás szerzője, Gábor József a Szövetkezetek Országos Szövetsége (= SZÖVOSZ) kutatóintézete (korábban Kutató Csoportja) munkatársaként megjegyzéseket fűzött egy tel-aviv-i professzor, Dr. Walter Preuss *A szövetkezeti mozgalom Izraelben és világszerte*¹ című könyvéhez. Az ártatlan ismertetés nem feledhette azt a tényt, hogy 1949 után nem nagyon jelent meg pozitív hangvételű írás az izraeli társadalomról vagy intézményeiről Magyarországon. A szerző az akkori izraeli társadalom és gazdaság alappilléreinek számító kibucmozgalmat ismertette, mégpedig típusai alapján. Gábort elsősorban az érdekelte, hogyan épül fel – a könyv alapján – egy kapitalista országban egy szövetkezeti szocialisztikus mozgalom (Preuss egyébként az izraeli mellett a szovjet és a mexikói szövetkezetekkel is foglalkozik könyvében). Gábor József – mintegy megmagyarázva azt, miért éppen ezzel a művel foglalkozik – rögtön leszögezte, hogy bár a társadalmi háttér más, mint „nálunk”, de a szerző „több fontos szövetkezeti kérdésben helyes álláspontot foglal el”. A magyar recenzens ráadásul egyetlen értelmező idézte azt a részt, amely a szövetkezet lényegét így foglalja össze:

„»Az a szövetkezeti típus a legtökéletesebb, amely önkéntességen, a tagság szabad akaratán alapszik és az új tagok belépését nem akadályozzák gazdasági korlátok. Ha az ilyen szövetkezet a tevékenységek sorozatában olyan láncszemet képez, amelyben a tagok közösen egy társadalmi ideál elérésére törekcsenek – anyagira vagy szellemire (vagy mind a kettőre együtt) –, és e törekvését a szövetkezet egy olyan közös gazdasági szervezetben végzett közös munkával éri el, amely kizárólag vagy főleg a tagok szolgálatában áll, a jövedelem elosztása pedig a tevékenységi körnek megfelelően és nem a befektetett tőke nagysága szerint történik.«”²

Ez az önmagában ma ártatlannak tűnő bejegyzés arra utalt, hogy Gábor alapvetően elfogadta a Preuss számára triviális elvet, ugyanakkor cikke második részében – érezvén talán ebben a szocialista országok eltérő gyakorlatát – a „merek és formális” önkéntesség elvét bírálta, és az izraeli esetben is a helyi történelmi tapasztalatokkal magyarázta. Gábor azzal sem értett egyet, hogy az izraeli kibucok képeznék az eljövendő szocializmus alapjait, amely az izraeli szocialista szerző számára fontos tétel volt.

Gábor cikkében másutt értően elemezte Preuss könyvének azokat a részeit, amelyek abban látják az izraeli szövetkezeti mozgalom fő sajátosságát, hogy ott – az európaival ellentétben – nem fogyasztási és hitelszövetkezetek alakultak, hanem termelőszövetkezetek, „és még ma is ennek a szövetkezeti formának tulajdonítják a legnagyobb jelentőséget”. A Preuss tipológiája szerint Izraelben található hat szövetkezeti ágazat (munkás-

1 Gábor József: *Megjegyzések dr. Walter Preuss „A szövetkezeti mozgalom Izraelben és világszerte”* [Hátmáh básitufit bábam ubáárec. Telaviv, 1956. (Helyesen: Ha-tnua ha-situfi ba-olam u-baarec. Tel-Aviv, 1956. Lásd 22. j.)] című könyvéhez. *Közgazdasági Szemle* 7 (1960) 1221–1231. [Magyarul: Walter Preuss: *A szövetkezeti mozgalom a világon és Izraelben*. (Ford. Gábor József.) Bp., 1962. (Tanulmányok.)]

2 Gábor: *Megjegyzések*, 1221.

települések/kibucok, egyéb szövetkezeti gazdaságok, ipari és közlekedési szövetkezetek, fogyasztási szövetkezetek, hitel- és lakásépítő szövetkezetek, kölcsönösségi pénztárak) mellett Gábor leírta az izraeli mezőgazdasági szövetkezetek négy típusát, melyeket a termelés és a fogyasztás egyéni vagy kollektív jellege alapján különít el egymástól: a kis kollektív gazdaságot (*kvuca*), a nagy kollektív gazdaságot (*kibuc hagadol*), az egyéni gazdaságon alapuló mosávokat és a mosáv-situfinak nevezett kollektív települést, ahol csak a termelés folyik kollektív módon, a fogyasztás nem.

Gábor József tehát alapvetően rokonszenvezett az izraeli kibucmozgalommal, bár azt megjegyezte, hogy Preussnál hiányzik a szövetkezeti mozgalom perspektívájának „határozottabb felrajzolása”. Azt is a kötet erényének tartotta, hogy a szerző elismerte a szövetkezet kolhozokat demokratikusan vezetett szövetkezetnek, illetve hogy a kibucokat „a kapitalista környezet miatt nem azonosítja a szocializmussal, és elismeri a kapitalista környezetből eredő fogyatékoságait”.

A szövetkezeti mozgalom ekkoriban mindkét országban elterjedt. Izraelben 1962-ben 228 kibuc működött 80 ezer taggal, ami az izraeli zsidó lakosság 3,8 százalékát képezte. Ám arányuknál sokkal jelentősebbek voltak, hiszen a mezőgazdasági termelés 30 százalékát és az ipari termelés 6 százalékát adták. Ha ehhez hozzávesszük a kibucmozgalomnak a kormányzatban, a parlamentben és a politikai-társadalmi életben való képviselését, ráadásul arról az ethoszról sem feledkezünk meg, amelyet az izraeli polgárok számára belföldön, a világ számára pedig mindenhol képviseltek, óriási befolyásról beszélhetünk.³

Magyarországon természetesen csak formálisan volt önkéntes a szövetkezeti mozgalom, amelyet valójában erős állami-ideológiai kényszer motivált. Az országban ebben az időben kezdett túlnyomóvá válni a kollektív tulajdon, mégpedig leginkább a mezőgazdaságban. Varga Zsuzsanna és mások kutatásai nyomán tudjuk, hogy a már említett – 1958/59 telén indított – kollektivizálás folyamánként a parasztgazdaságok helyett a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok vették át. Bár az egyéni gazdaságok (természetesen) nem tűntek el, de 1961-re számuk jelentősen csökkent.⁴ Az ország szántóterületének közel 70 százalékát, a mezőgazdasági keresők háromnegyedének ők adtak munkát, ami óriási arányt jelentett.

A magát egyszerű kutatóintézeti munkatársként leíró Gábor József nevével – ebben az összefüggésben – először 1959-ban találkozunk, és nem bizonyítható be kétséget kizáróan az, hogy személye azonos-e azzal a Gábor József egykori szociáldemokrata, majd kommunista politikussal, volt kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterrel, majd nagyköveti posztokat betöltő funkcionáriussal, aki 1964-ben hunyt el. Az sem biztos, hogy ugyanaz az ember-e, mint az a Gábor József, aki 1965-től a Magyar Vadkereskedelmi Szövetkezeti Vállalat (MAVAD) igazgatójaként szerepel, bár ennek némi valószínűsége fennáll. Ugyanakkor kutatóként 1961–1962 után nem találkozunk a nevével, ami pedig azt a lehe-

3 Eliyahu Kanovsky: The Kibutzim in Israel. H. Darin-Drabkin: The Other Society. [Review.] *The American Journal of Economics and Sociology* 24 (1965) 217–222.

4 Varga Zsuzsanna: Az Új Gazdasági Mechanizmus sikertörténete: a termelőszövetkezeti szektor. *Betekintő* 2018. 2. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2018_2_varga_zs.pdf. (A letöltés ideje: 2022. december 24.)

tősséget veti fel, hogy mégiscsak azonos lehetett az elsőként említett Gáborral. Valószínűleg ő az, aki a SZÖVOSZ kiadásában megjelent sorozatban (Szövetkezeti elméleti közlemények 7) a *Részlet az Általános Fogyasztási Szövetkezet történetéből (1. r. 1904–1919)* című kötetet szerkesztette. 1960 márciusában már azonosíthatóan az általunk megismert kutató neve tűnik fel egy komoly közéleti anketon, ahol a Szövetkezeti Tudományos Tanács (ezt a SZÖVOSZ 1959-ben hozta létre) és a Szövetkezeti Kutató Csoport Erdei Ferenc *Mezőgazdaság és Szövetkezet* című kötetét vitatta meg.⁵ A Szövetkezeti Kutató Csoportot a SZÖVOSZ hozta létre, tevékenységét pedig a Szövetkezeti Tudományos Tanácsa kontrollálta.⁶ Struktúráisan a Kutató Csoport szoros hierarchiában működött, tevékenységéről, azok kereteiről nem a kutatói grémium döntött:

„A Tanács eddigi ülésein véleményezte a Kutató Csoport 1960. és 1961. évi tervét, s ezt a SZÖVOSZ elnöke elé terjesztette jóváhagyás végett. A Tanács kidolgozta azokat az elveket, amelyek alapján a szövetkezeti kutatómunkát végezni kell, és megvizsgálta a szövetkezetekkel foglalkozó külföldi tudományos intézményekkel, tudósokkal létesítendő kapcsolatok problémáját...”⁷

Erdei akadémikus könyvének anekdotáján Nyers Rezső pénzügyminiszter – a SZÖVOSZ korábbi elnöke – elnökölt, és részt vett ebben Dégen Imre, az Országos Vízügyi Főigazgatóság vezetője, Bognár József akadémikus és a Tudományos Tanács többi tagja is. Az általunk is már ismert Gábor József is részt vett a vitában, és az Erdei által felvázolt termelés- és kereskedelmi szövetkezeteket mintegy kiegészítve leszögezte, hogy szükség lenne egy harmadik kategóriára is: ide lehetne sorolni azokat, amelyek „tevékenységükkel üzleti alapon – vállalatyszerűen” a mezőgazdasági termelés fejlesztését segítik (például a nagyobb mezőgazdasági gépek közös üzemeltetése). Ezeket – Gábor szerint – nem helyes a „kizárólag kereskedelmi tevékenységet folytató szövetkezetekkel egy csoportba sorolni” (még bérmunka alkalmazása esetén sem). Az idetartozó szövetkezeteket „termelési szövetkezetnek” lehetne nevezni. Erdei Ferenc viszontválaszában udvariasan kifejtette, hogy megfontolandónak tartja Gábor megjegyzését a harmadik szövetkezeti típus csoportjának létrehozására, és ha sor kerül könyve második kiadására, „ezt a továbbfejlesztési javaslatot megvizsgálja”.

A Szövetkezeti Tudományos Tanács és a Szövetkezeti Kutató Csoport – még 1960. november 1-én – vitát szentelt Nyers Rezső *Szövetkezetek a magyar népi demokráciában* című

5 https://adt.arcanum.com/hu/view/KozgazdasagiSzemle_1960/?query=%22gabor%20jozsef%22&pg=638&layout=s. (Legutóbbi megtekintés: 2022. december 24.)

6 *Közgazdasági Szemle* 6 (1959) 1253.

7 „A Tanács elnöke dr. Erdei Ferenc akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, a Tanács titkára Gergő Zoltán, a közgazdasági tudományok kandidátusa. A Tanácsban közreműködnek a magyar szövetkezeti tudomány legnevesebb képviselői. A Tanács tagjai: Bencze Károly, Bognár József, dr. Csizmadia Ernő, dr. Dégen Imre, Erényi Tibor, dr. Fekete Ferenc, Gerebenics Imre, dr. Ihrig Károly, dr. Kacsóh Bálint, Keserű Jánosné, dr. Latkovics György, dr. Réczey László, Tisza József és Ferenczi Tibor. A Kutató Csoport állandó rovatot kapott a Közgazdasági Szemlében.” Uo.

könyvének.⁸ Gábor József itt is jelen volt, beküldött hozzászólásában a „polgári szövetkezeti elméletekkel” kapcsolatos problémákhoz tett néhány helyeslő, bíráló és kiegészítő megjegyzést.⁹

Gábor 1960-as cikkére felfigyeltek Izraelben is. Az *Új Kelet* című befolyásos izraeli magyar nyelvű napilap egyik szerzője, Gervai Sándor 1960. december 19-én hosszú cikkben méltatta írását.¹⁰ A szerző joggal állapította meg, hogy ez az „igen részletes, tárgyilagos és barátságos írás” eddig jóformán az egyetlen, amely magyarul kedvező képet ad „az izraeli országépítésről” és pozitív színben tüntet fel egy izraeli szerzőt. Ám Gervai továbbment ennél, szerinte a háború utáni magyar zsidó ifjúságnak is „sokat mond” ez a cikk, hiszen nem elriasztja, hanem közelebb viszi őket „népükhöz és Izráelhez”.

A kibucok és termelőszövetkezetek „párbeszédének” kedvező álláspont nem tartott sokáig. A támadás váratlanul, ám nem váratlan helyről érkezett. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi azt a levelet, amelyet az Izraeli Kommunista Párt (= IKP) tagja, Kiss Menachem írt Gábor József cikkéről, s melyet a tel-aviv-i magyar nagykövetséghez juttatott el. Az írást egy kibucokkal foglalkozó hosszabb tájékoztató anyaggal együtt 1961 júliusában továbbította szolgálatkészen budapesti feletteseinek Darvas Lajos rendőr őrnagy és tel-aviv-i rezidens.¹¹

Hogy jobban megértsük a kritikus társadalmi-történeti környezetét, az izraeli kommunista pártról kell ejtenünk néhány szót. Az izraeli magyar diaszpórán belül hangsúlyos kisebbséget alkotott az IKP magyar tagozata, illetve a párt elveit képviselő *Kol Haam* [Népszava] című, Haifában megjelenő magyar nyelvű újság, mely ugyanazt a nevet viselte, mint az IKP központi lapja. Az IKP sztálinista párt volt, és mindenben azonosult a Szovjetunió Kommunista Pártjával. A párt és lapja többszintű harcot folytatott az Izraelben élő magyar zsidóság általában „polgárinak” tartott fő áramlata (és újságja, az *Új Kelet*) ellen, valamint intenzív kapcsolatban állt a szovjet és magyar külképviseletekkel. Tevékenységéről elmondható, hogy a szovjet érdekeket képviselte a régióban, magyar vonatkozásban pedig a magyar sztálinizmust, az 1956-os forradalom után pedig átsodródott az új hatalom oldalára. A párt – illetve magyar csoportja – mindenben azonosult a magyar kommunistákkal, például Rajk László és társai kivégzése után viszolyogtató cikkben üdvözölte az eseményeket.¹² A *Kol Haamban* megnyilvánuló szektás szemlélet érezhető volt a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan is. Az IKP helyzete ugyanakkor nem volt egyszerű, mert David Ben Gurion szociáldemokrata orientációjú Mapai-párti kormánya (a miniszterelnök arra volt büszke 1949-ben, hogy sem a jobboldaliak, sem a kommunisták nem tagjai ennek) gyanakodva figyelte tevékenységüket, és a zsidó állam első éveiben szoros kontroll alatt tartották őket, a párt erős arab támogatottsága és az arabok érdekképviselete miatt is.

8 Kiss László: Nyers Rezső „Szövetkezetek a magyar népi demokráciában” című könyvének vitája. *Közgazdasági Szemle* 8 (1961) 106–113.

9 Uo. 113.

10 Az első hivatalos magyar ismertetés Izráelről. *Új Kelet* 1960. december 19. 5.

11 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (= ÁBTL) 3.2.5. O-8-093. Lásd Pál István írását: A képmutató Knesszet-képviselő. Egy izraeli politikus játszmái a magyar hírszerzéssel, 1961–1967. In: *Sokszínű politikatudomány. Bayer József 70. születésnapjára*. Szerk. Sipos Balázs. Bp., 2016. 169–180.

12 Végrehajtották a halálos ítéletet Rajk Lászlón és két bűntársán. *Kol Haam* [Népszava] 1949. október 20. 10.

Bár a párt az 1956-os forradalom után – azonosulva Kádárékkal – visszafogottabb hangnemre tért át, továbbra is folyamatosan támadta a „reakciós” Új Keletet, az izraeli kormány „kasztnerizmusát”, és a kommunista világmozgalmon belül egyértelműen a konzervatívabb erők közé tartozott.

Kiss Menachem – aki Izrael egyetlen kommunista kollektív településén, a Yad Chana kibucban élt – dühét az váltotta ki, hogy Gábor cikke az izraeli szövetkezeti mozgalomról pozitív képet festett, és az Új Kelet (melyet „reakciónak” nevezett) a magyar zsidó fiatalok számára is fontosnak jelölte meg a budapesti visszhangot. Kiss szerint ez az izraeli (szövetkezeti) mozgalom fontos építőeleme a reformizmus „nemzetközi ködösítésének”, egyben pedig igen „veszélyes” exportcikk – főleg a fejlődő világ számára. Kiss tagadta Preussnak és Gábornak azt a megállapítását, hogy a cionista kibucmozgalom lakatlan földön tevékenykedett (volna). A földek „nemzeti kisajátítása” azóta is folyik Izraelben, jelentette ki Kiss. A *fellahok* [arab parasztok] elűzését az új bevándorlók katonai szervezkedésével, egyben kispolgári szocializmusuk kielégítésével lehetett biztosítani: így születtek meg az első kommunák – szerinte. Kiss vádak özönét zúdította a *mainstream* kibucmozgalomra, mely egy időben tényleg kizárta tagjai sorából a kommunistagyanús tagokat. Az izraeli kommunistákkal összhangban azt állította, hogy az izraeli kibucmozgalom kolonizációs feladatokat látott el, és nem a gazdasági rentabilitás volt a célja. A Cionista Világszervezet biztosította a szükséges pénzeszegeket, és az újabb „imperialista háború” miatt amerikai termékfeleslegek felvételével oldották meg a kieső arab terményeket.

Az „állammonopolizmussal” és „jobboldali szociáldemokráciával” vádolt kibucmozgalom részletes kritikáját Kiss a következőképpen foglalta össze:

„Azelőtt a modern tőkés az új bevándorlókkal űzte el földjeikről az arab fellahokat, most pedig hitel és árpolitikával a letelepedett kooperatívák. Sajnos az öt évtizedes sovinszta és reform nevelés, valamint az országos szervezetektől való függés hierarchiája még mindig gátolja a kibucokat, hogy helyzetük és jövőjük biztosítására aktív politikai harcba kezdjenek.”

Azt is leszögezte, hogy az izraeli kommunisták nem szocialista sejtet látnak a kibucokban, hanem csak egy konkrét történelmi körülmények hatására kialakult gazdasági szervezetet: „Jelenlegi formájában nem látjuk benne a jövő kollektív mezőgazdaság csiráját sem, mégis támogatjuk létéért és speciális jellegéért folytatott küzdelmét...”

A magyar hatóságokat nem igazán érdekelte az izraeli magyarországi származású kommunista párttag inszINUÁCIÓS tevékenysége és az a kisebb hullám, melyet támadó írásával a követségén kiváltott. A *Népszabadság* 1962. április 4-i száma rövidhírben számolt be arról, hogy a SZÖVOSZ V. kongresszusán külföldi vendégként jelen volt két izraeli és egy német tudós, köztük Walter Preuss tel-aviv-i egyetemi tanár.¹³

A már említett Walter Preuss – Berlinben született izraeli tudós (1895–1984), aki egyben a Hisztadrut (palesztinai zsidó, majd izraeli szakszervezeti szövetség) egyik vezetője

13 Ülést tartott a Szövetkezeti Tudományos Tanács. *Népszabadság* 1962. április 4. 13.

is volt – korábban nem volt teljesen ismeretlen Magyarországon, bár hatása inkább a magyar zsidóság köreiből érvényesült. Személye folytonosságot teremtett a második világháború előtti cionista mozgalom és a modern Izrael állama között. Főleg az erdélyi cionista mozgalomban volt ismert, két művét is lefordították magyarra. A *Histadrut Haovdim 5697-ben* című könyve 1937-ben jelent meg Temesváron,¹⁴ míg *A palesztinai munkásság 1936–1939-ben* című munkája¹⁵ a zsidó kollektív mozgalmak történetét és gyakorlatát tárgyalja a nagy arab felkelés időszakában. Az alapvetően baloldali beállítottságú Preuss a cionista munkásszervezetek leírásánál a fő „nemzetépítő célok” figyelembevétele mellett mindig törekedett arra is, hogy az arab munkások szempontjait is tükröztesse munkáiban.

Visszatérve a budapesti meghívásra, a Szövetkezeti Tudományos Tanács ülésén – amely a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektori tanácstermében volt –, Nyers Rezső, Dégen Imre, Bognár József és Erdei Ferenc mellett megjelentek a külföldi vendégek is, hogy meghallgassanak egy előadást a földművelésszövetkezetek jelenéről és jövőjéről a szocialista Magyarország „közgazdaságában”.

Amellett, hogy óriási jelentősége van annak, hogy Preusst meghívták Budapestre, a látogatás hátterét az izraeli sajtójelentések világítják meg igazán. A tel-aviv-i egyetem tanára (a jogi kar dékánja) ugyanis visszaérkezése után beszámolót tartott magyarországi tapasztalatairól a tel-aviv-i Újságírók Házában 1962. júliusában.¹⁶ Am még előtte, április 15-én az izraeli szakszervezeti szövetség, a Histadrut politikai osztálya díszbédet adott Walter Preuss és Halperin (a Preuss mellett másik izraeli meghívott¹⁷) professzorok magyarországi útja alkalmából, amelyen Nyerki Gyula tel-aviv-i magyar ügyvivő is részt vett.¹⁸

A nagy beszámoló július 5-én volt a Zsidó Világkongresszus szervezésében, Szokolovházban (Újságírók Háza), Tel-Avivban.¹⁹ A Csengeri Imre által bevezetett eseményen Preuss sok műhelytitkot is elárult a látogatásról. Elmondta, hogy Budapesten „kitüntető szívéllyességgel” fogadták őket a politikai élet, a szövetkezeti mozgalom és a sajtó képviselői is. Már a SZÖVOSZ meghívása is meglepte. A kongresszuson nagy ováció fogadta Halperin professzor félórás héber nyelvű előadását az izraeli kibucmozgalomról. Az *Új Kelet* ismertetésével szemben a beszédéről Magyarországon (a hivatalos nyilvánosságban) is csak egy helyen közöltek beszámolót. A *Szövetkezet* című lapban (annak egy eldugott helyén) és eszerint Halperin a női részvétel fontosságáról beszélt.²⁰ Kiemelő majd a könyvesstandon újabb meglepetés érte őket. Egyik művét lefordították magyarra.²¹ A Gábor József által magyarított művet Gyenes Antal lektorálta, aki fontos és a *mainstream*mel szembeálló személyiség volt: 1957 júniusában kizártak a Központi Bizottságból, mivel ellenezte

14 [Ford. Abraham Ben-Cvi.] Timișoara, 1937. (Tip. Uhrmann [Organizația Uniunii naționale evreești din Transilvania-Aviva-Barissia Habonim].)

15 *Hitachdut Barissia-Habonim*. [Ford. nincs feltüntetve.] Cluj, 1939.

16 A magyarországi helyzet. Bemomásaim. Dr. Walter Preuss egyetemi tanár látogatása a telavivi Újságírók Házában. *Új Kelet* 1962. július 16. 5.

17 Valószínűleg Haim Halperin professzorról van szó (1895–1973). Az agrárszakember a Héber Egyetemen tanított.

18 *Új Kelet* 1962. április 16. 2.

19 *Új Kelet* 1962. július 5. 3.

20 Külföldi vendégeink felszólalásából. *Szövetkezet* 1962. április 14. 9.

21 Lásd 1. j.

Nagy Imre felelősségre vonását, később pedig a Szövetkezeti Kutató Intézetet vezette. Az írást az Üzemszervezési Iroda adta ki, az ő sorozatában jelent meg. Azt sem lehet ki-zárni, hogy Gábor a héber eredetiből fordította le a könyvet, ugyanis nincsen megadva közvetítő nyelv, sőt kizárólag a tel-aviv-i eredeti kiadás szerepel benne.²²

A könyv – melyet egy sorozat részeként fordítottak le és adtak ki, és nem is teljes terjedelmében magyarították – nem véletlenül tetszett meg a magyar agrárreformista erőknek. A három ország – Mexikó, a Szovjetunió és Izrael – szövetkezeteinek mozgalmát elemző Preuss nem beszélt sem a létező szocializmus, sem kollektívizmusának kelet-európai áldozatairól, hanem az emberiség egyik sikeres gazdasági modelljeként írta le a termelőség szövetkezeteket. A kollektív mezőgazdaságot a keleti blokk országaiiban (de főleg a Szovjetunióban) az „egyedüli helyes rendszernek” nevezi abban a „politikai keretben”.²³ Preuss a kolhozokat és önállóbb kelet-európai társait egységes elemzés alá veszi, és megállapítja, hogy megfelelnek a rochdale-i alapelveknek,²⁴ és még a szovjet kolhozok is őriznek kapitalista vonásokat. A Szovjetunió az egyedüli ország, amelyben nem a kapitalista körülmények közepette működnek a kolhozok: ezért nagyok és tömegesek. Bár a tudós (vagy legalábbis magyarra fordított írása) nem számol be arról, hogy a kolhozrendszer egy diktatúra talaján, erőszakkal jött létre, azt megállapítja, hogy Sztálin halála után a magyar, lengyel, román és jugoszláv kollektívizálásban „lassúbbodás” következett be, és a kollektív gazdaságról az egyéni gazdálkodásra tevődött át a hangsúly. Az izraeli modellt abban tartja teljesen másnak, hogy spontán és alulról szerveződő, így „az egyén szabad akarata jobban érvényesülhet”.²⁵ Bár a Szovjetunióban nem lehet elhagyni a kolhozot (noha a vezetésben van „egyéni szabadság”, és a háztájit sem szüntették meg), a mexikói eidóban pedig nem tudják a belépő parasztok megválasztani a gazdálkodás módját, közös vonása a három ország kollektív mozgalmának az országos méretű tömegmozgalmi jelleg, a „népi erők részvétele”.²⁶

Preuss Tel-Avivban hosszasan beszélt arról, hogy Nyers Rezső – aki nagyon tájékozottnak tűnt Izrael ügyeiben –, meglátogatta őket a szállásukon. Nyers több ízben is megjegyezte, hogy a magyar kormány milyen nagy jelentőséget tulajdonít az Izraellel folytatott gazdasági kapcsolatoknak. „Most mi is Nep-korszakot [NEP – N. A.] csinálunk – mondta az izraeli egyetemi tanároknak Nyers Rezső –, de még sokkal markánsabb intézkedésekben mutatkozik ez meg, mint Lenin idejében. Sok szó esett a kibucról is. Ez a fogalom igen népszerű a magyarországi szövetkezeti vezető-emberek szakmai szótárában.” A két tudós és a jelen lévő diplomaták meghívták Nyerset ebédre az izraeli követségre.

22 *Ha-tnua ha-situfti ba-olam u-baarec*. Tel-Aviv, 1956.

23 Preuss: *A szövetkezeti mozgalom*, 50.

24 1844 decemberében alakult meg az első szövetkezetként számon tartható társulás, a rochdale-i Society of Equitable Pioneers. A szövetkezet alapszabálya, határozatai számos európai ország szövetkezetének szolgáltattak mintát. Az 1934 szeptemberében, Londonban megtartott kongresszuson határozták meg az alapvető elveket, melyeket „rochdale-i elvekként” tartanak azóta is számon. Ilyenek például: Nyitott tagság, Demokratikus igazgatás, Visszatérítés a vásárlás arányában, Korlátozott tőkekamat, Politikai és vallási semlegesség, Kézpénzre eladás, Szövetkezeti továbbképzés előmozdítása (ezek voltak az úgynevezett felvett elvek).

25 Preuss: *A szövetkezeti mozgalom*, 47.

26 Uo.

Ekkor mondta (Preuss szerint) Nyers Rezső azt, hogy mind a kapitalista, mind a szocialista blokkon belül van egy-egy ország, mely a saját útját járja (azaz nem sorolható maradéktalanul ide vagy oda), és a szocialista országokon belül ez Jugoszlávia, a kapitalista országok között pedig Izrael.

Preuss az előadásban még azt is elmondta, hogy úgy látja, nagy a vásárlóereje a magyarországi mezőgazdasági termelőszövetkezetek parasztságának. Járt néhány dunántúli térszében, gyönyörű tehénistállókat látott, bár a tejelés évi átlaga alatta marad az izraeliének. Preuss alapvetően jó benyomásokat szerzett, szerinte lassú liberalizálódás figyelhető meg Magyarországon. A kapcsolatok erősödését pedig az is mutatta, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom vezetőit meghívták a következő izraeli szövetkezeti kongresszusra, ám arról már nincsenek forrásaink, hogy valóban részt is vettek volna ezen.

Az eseményekről többnyire hasonlóan – de pár eltéréssel – számolnak be azok a jelentések, melyek Meir Shachar Izrael akkori magyarországi ügyvivőjével (1961–1963) kapcsolatban születtek. A Tel Yosef kibucból érkező baloldali izraeli ügyvivőről olyan fénykép is készült (amely az Izraeli Nemzeti Könyvtár tulajdonában van), ahol egy magyarországi termelőszövetkezetbe látogat el.²⁷ Shachar már április 4-én nagyon sikeresnek nevezte a professzorok látogatását, akik szerinte nagyon elégedetten távoztak, Nyers Rezsőt pedig (szerinte) nagyon tehetséges vezetőnek nevezték a látogatók.²⁸ 1962. április 6-án az izraeli követ a Külügyminisztérium Protokoll Osztályára látogatott.²⁹ Az előzetes bejelentés alapján létrejött találkozón Shachar magától említette meg, hogy mennyire elégedettek az izraeli egyetemi professzorok budapesti látogatásával, és hogy az egész meghívás úgy jött létre, hogy valószínűleg Haim Halperin Moszkvában egy kongresszuson megismerkedett Nyers Rezsővel, és ennek alapján invitálták meg. A magyar külügyes viszont aziránt érdeklődött, hogy az ebéd, melyen Nyers és az izraeliek részt vettek, kinek a közreműködésével jött létre, mire Shachar a SZÖVOSZ-t nevezte meg. A diplomata amúgy november 3-án a pécsi egyetemet és a SZÖVOSZ-t is megjelölte, ahol az immár három izraeli professzor vendégeskedett „tavalay” (Kaczier is), és külön Nyers Rezső vendégeiként említette meg őket.³⁰

A kapcsolódásnak van közvetett és közvetlen kontextusa is. A SZÖVOSZ az 1960-as évek elején kereste a kapcsolódási pontot a nyugati és az úgynevezett fejlődő világ szövetkezeti mozgalmaival. Nyers Rezsőt elnökségét követően, 1960. január 15-e után a SZÖVOSZ-t rövidebb (Dr. Tatár Kiss Lajos), majd hosszabb ideig (Szirmai Jenő) vezető elnökök sajátos diplomáciai feladatot is tulajdonítottak szervezetüknek. Ennek folyamányaként „kapitalista” országokból is érkeztek Magyarországra delegációk, illetve a szövetkezeti mozgalomhoz tartozó vezető személyiségek: 1960 júliusában az Angol Szövetkezeti Párt küldöttsége járt az országban,³¹ valamint egy a szövetkezetekkel foglalkozó francia tudós, Bernard

27 [https://www.nli.org.il/he/images/NNL_ARCHIVE_AL997005823550405171/NLI#\\$FL46331890](https://www.nli.org.il/he/images/NNL_ARCHIVE_AL997005823550405171/NLI#$FL46331890). (A letöltés ideje: 2023. augusztus 15.)

28 Beszélgetés diplomatákkal Április 4-e alkalmával. Bp., 1962. április 5. ÁBTL O-12/233. Shachar Meir.

29 Shachar Méir látogatása. Feljegyzés. Bp., 1962. április 9. ÁBTL O-12/233. Shachar Meir.

30 Shachar izraeli ideiglenes ügyvivő látogatása. Bp., 1962. november 3. ÁBTL O-12/233. Shachar Meir.

31 Szövetkezet 1960. július 16. 1.

Lavergne professzor a Kossuth Klubban tartott előadást júniusban.³² A keleti blokk országai mellett a jugoszláv szövetségi vezetőkkel is kapcsolatot áptak, és az éledező – és igazából titokban tartott izraeli kapcsolatot – az arab világ szövetségi mozgalmával, így az irakkal való kapcsolattartással is ellensúlyozták.³³ A nyitást a *Szövetkezetben*, a SZÖVOSZ lapjában lévő útibeszámoló és egyéb tudósítások is igazolták, bár ezek főként a szocializmus számára nagy jövővel kecsegtető afrikai kontinens országairól (Guinea, Kongó), valamint Brazíliáról szóltak.

A kibucok és termelőszövetkezetek közötti elvi hasonlóságok és különbségek felfedezése, illetve az óvatos tapogatódzás Izrael irányába önmagában paradoxon volt, hiszen a két ország között volt diplomáciai kapcsolat, amely egyébként a magyar fél miatt nem emelkedett nagykövetségi szintre: Tel-Avivban ügyvivők képviselték a magyar államot.³⁴ Ugyanakkor a zsidó államtól való, a szovjet politikából következő idegenkedés olyan légkörben történt, amelyet alapvetően meghatározott az Eichmann-per körüli élelnek figyelem.³⁵ Ennek a lényege az volt, hogy a magyar kormány – izraeli felkérésre, valamint a szovjetekkel és a keleti blokk országaival történt egyeztetés következtében is – dokumentumokat szolgáltatott az izraeli igazságszolgáltatás számára, így a per 1961 áprilisában megkezdődhetett. Nem véletlen, hogy az Eichmann-perhez delegált újságírók egyike, Koncsek László (aki a Magyar Rádiót és a *Népszabadságot* tudósította) írt – mintegy a per melléktermékeként – Az „Ígéret földjén...” címmel sorozatot a *Népszabadságban*,³⁶ az egyik tudósítás pedig (a negyedik) a már említett Yad Chana kibucban készült. Koncsek – aki elhallgatta, hogy Izrael szinte egyetlen kommunista kibucában jár, ahol Julius és Ethel Rosenberg tiszteletére ligetet hoztak létre – a kibuc világát sötét szavakkal festette le. A „militarista szellem”, az amerikai segély, az ezért gyakori élelmiszer-megsemmisítések világában a kibucban élők helyzete reménytelen:

„Az az érzésem, hogy egy primitív egyenlőségi életformáját erőltetik és szenvedik. Ez a primitív életforma sem tud igazán egyenlőséget teremteni, nem a bőséget és gondtalanságot nyújtja nekik, inkább a megpróbáltatásokat, ha nem éppen a nyomort. Nincs jövője, mert a kapitalista gazdaság talajára ágyazták s ezért a kizsákmányolásnak egyik

32 *Szövetkezet* 1960. július 16. 2. Lavergne járt már korábban Magyarországon 1936 szeptemberében, amikor a Charles Gide által 1923-ban létesített Nemzetközi Szövetkezettudományi Egyesülés Budapesten tartotta ülését.

33 Iraki szövetségi vezetők hazánkban. *Szövetkezet* 1961. augusztus 19. 2. Az iraki pedagógus-szakszervezeti tagság szövetségének elnöke, Hashem al-Mukhtar és titkára tett látogatást az országban. Bernard Lavergne professzor nyilatkozata a *Népszabadságnak*. *Népszabadság* 1960. június 15. 4.

34 Budapesten ekkor (1961 és 1963 között) Meir Shachar volt a nagykövet, őt David Giladi követte, aki egészen 1967-ig képviselte a zsidó államot Magyarországon.

35 Kata Bohus: Not a Jewish Question? The Holocaust in Hungary in the Press and Propaganda of the Kádár Regime during the Trial of Adolf Eichmann. *The Hungarian Historical Review* 4 (2015) 737–772.

36 A megosztott Jeruzsálem. *Népszabadság* 1961. június 18. 10–11.; Vatikok, szabrék, olék és a rituális törvények. *Népszabadság* 1961. június 20. 6.; Éjszakai beszélgetés egy arab diákokthozban. *Népszabadság* 1961. június 21. 6.; Magyar bevándoroltakkal a Jad-Hana kibucban. *Népszabadság* 1961. június 22. 6.; Ahogy Dr. Förder és ahogy Mikunisz elvtárs látja. *Népszabadság* 1961. június 23. 6.

formájává vált. Kilátástalanságának pedig legfőbb oka, hogy a nyugati, elsősorban az amerikai »versenyárssal« szemben nyomasztó alárendeltségben van, a rákényszerített korlátozások a világpiacon reménytelenné teszik a helyzetét” – írja.³⁷

A kibuc katonai szellemisége külön is elriasztja: „Reggelig változtatják egymást az örök, beosztva, sorrendben. Nehéz, sivár, örömtelen élet.”³⁸ Koncsek látszatra elfogulatlan, ám roppant manipulatív cikksorozata amúgy tiltakozásra készítette a budapesti izraeli követséget. Meir Shachar nagykövet a Külügyminisztérium Sajtóosztályán 1961. június 24-én – a befejező rész utáni napon közvetlenül – panaszkolta be³⁹ az írásokat, mondván, hogy csak negatívumokat írtak. „Különösen fájlalta, amit a kibucról írt, mert ő maga 35 éve egy kibucnak tagja” – mondta a Sajtóosztály vezetőjének, Várkonyi Péternek.

Összefoglalás

Az Izraellel kapcsolatos magyar politikai viszonyulás – a korszakban végig – alapvetően távolságtartó és ellenséges volt. Budapest még az Eichmann-perrel összefüggésben sem a magyar zsidóságot ért óriási veszteséget, hanem a szovjet blokkpolitika aktuálpolitikai céljait, Nyugat-Németország megbélyegzését és elítélését tartotta szem előtt.⁴⁰ Ugyanakkor a szovjetek által elvárt politikát nem maradéktalanul követte: azt a szovjet intenciót, mely szerint láttatni kell az Eichmann-ügy és a második világháború alatti, a nációkkal is tárgyaló magyarországi cionista vezetés közötti kapcsolatot, nem erőltették a magyar médiában.

Az összképhez viszont az is hozzátartozik, hogy a magyar állam bizonyos intézményei – ellentétben a Külügyminisztériummal és az államvédelemmel – máshogyan kezdtek el viszonyulni Izraelhez. Ennek a fő oka az volt, hogy az agrárlobbi (éppen) sikeresen próbálta meg némileg modernizálni a mezőgazdaságot, és ha nem is piaci elemeket bevezetni, de érvényesíteni az anyagi érdekelttség rendszerét – a maga mögé állított Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottság reformtevékenysége nyomán.⁴¹ A magyar gazdasági reformgondolkodás egyik bölcsőjeként a SZÖVOSZ és fontos háttérintézménye keresték a világban azokat a modelleket, amelyeket Magyarországon is hasznosítani tudnának, illetve amelyek a kényszerű kollektivizálás utáni, nagyobb szabadságot engedélyező termelőszövetkezeti világ számára valamiféle kapcsolódási és orientációs pontot jelenthetnének. Az izraeli kibucrendszer sokféle kapcsolódást kínált, és nem is csak azért, mert sok Magyarországról elszármazott élt ezekben a szövetkezetekben. Izraeli oldalról azért volt hajlandóság a kapcsolatok ez irányú felvételére, mert a kormányzatilag szociáldemokrata (Mapai-) vezetés alatt álló országban komoly hagyományok alapján működött a megkérdőjelezhetetlen és nagy presztízsű szocialista kibucok világa. Akik az izraeli tu-

37 Magyar bevándoroltakkal a Jad-Hana kibucban, 6.

38 Uo.

39 ÁBTL O-12/233. Shachar Meir.

40 Lásd Kovács András: *A Kádár-rendszer és a zsidók*. Bp., 2019. 103–161.

41 Lásd Varga: *Az Új Gazdasági Mechanizmus*.

dományosságban ezzel foglalkoztak, nemcsak a hidegháborús logika alapján beszéltek a kelet-európai szocialista országokról, hanem rokon vonásokat kerestek ezek alapvető gazdasági-társadalmi egységei és a kibucok között, így tanulmányozásra méltónak találták a magyarországi kollektív (főleg mezőgazdasági) szerveződések, a szövetkezeteket is. Az önkéntességen alapuló (és kapitalista környezetben működő) izraeli szövetkezeti mozgalom kinyújtotta a kezét a – bár szocialista keretben működő –, de az egyéni érdekelttség rendszerét erősíteni akaró, a korábbi kényszerű tévesztést valamennyire humanizálni akaró magyar termelőszövetkezetek felé. Az önkéntesség – Preuss és Gábor által is kiemelt – fontosságát jól mutatja az a korabeli SZÖVOSZ-kiadvány, mely – bár lezártnak minősíti a mezőgazdaság szocialista átszervezését – fontosnak tartja hangsúlyozni a „lenini szövetkezeti tanítás” fontosságát, a fokozatosságot, a türelmet és a meggyőzést, nem a parancsszót, vagy a közvetett és közvetlen erőszakot.⁴²

A kibucrendszer proponensei és a termelőszövetkezeti ágazat reformista megközelítői számára volt még valami közös: hittek abban, hogy a mezőgazdasági termelés kollektívákban (akkor, ha az ember szükségleteit is figyelembe veszik) jobban működhet annál, mint amikor az egyén egyedül gazdálkodik, ezenkívül pedig a kooperatívának az ember–ember közti viszonyokra és a társadalomra gyakorolt pozitív hatásában is biztosak voltak. Bár a magyar–izraeli kapcsolatok a legfelső szinteken nem fejlődtek tovább, és a Külügyminisztérium és a belbiztonság erői blokkolták az izraeli közeledési kísérleteket, a reformokat akaró egyes magyar agrárágazati és politikai szereplők bizalommal és érdeklődéssel figyelték az izraeli kibucmozgalom elért eredményeit, a szövetkezeti mozgalom sikerét és az izraeli társadalomra gyakorolt hatását. Ez a fajta hatás bűvópatak-szerűen érvényesült, a nagyobb nyilvánosság továbbra is az addig megszokott politikai és ideológiai kliséket olvashatta a zsidó államról és intézményeiről, ám a felszín alatt megindult a közeledés. Mér Shachar izraeli ügyvivő nyíltan el is mondta magyar partnerének 1962 novemberében a Külügyminisztériumban, mire is gondol:

„... de van olyan elgondolása is, hogy KIBUC ifjúsági delegáció látogatna el Magyarországra, az itteni mezőgazdasági termelőszövetkezetek és állami gazdaságok meglátogatására, melyek viszonzásaként magyar mezőgazdasági termelőszövetkezeti delegációk látogatnának Izraelbe, ottani KIBUC-gazdaságok megtekintésére. Megítélése szerint mindkét fél részére hasznos volna a különböző mezőgazdasági termelési rendszerek eredményeinek helyszínen való tanulmányozása és összehasonlítása.”⁴³

Van valami szimbolikus abban, hogy még le sem zárult az újabb kollektivizálás Magyarországon, ám a Fehér Lajos és Erdei Ferenc köré szerveződő csoport, a formálódó agrárlobbi – Nyers Rezső aktív részvételével –, ha egy rövid időre (vagy talán pár pillanatra) is, de a szövetkezeti mozgalom sikeres izraeli kibucmozgalma felé fordult.

42 Amit a szövetkezetekről tudni kell. Szövetkezeti kiskönyvtár. Összeáll. a SZÖVOSZ dolgozóiból alakult munkaközösség. Bp., 1961. (Kincses Könyvek 9) 11. skk.

43 Shachar izraeli ideiglenes ügyvivő látogatása. Bp., 1962. november 3. ÁBTL O-12/233. Shachar Meir.

CONTENTS

STUDIES

- Márton Rózsa** *Bruno of Augsburg and Saint Stephen. A Case Study on the Political Aspects of Individual Movement* 615
- Levente Nagy – Emőke Rita Szilágyi** *From Hollókő to Esztergom. New Data on the Genealogy of the Oláh, Hunyadi and Dracula Families* 639
- János Buza** *A Preface of the Financial Crisis. In the Wake of Article 28 of Law 1613* 669
- Gergely Romsics** *Interest, Influence, Empire. Balkan Expansion in Hungarian Foreign Policy Planning, 1917–1918* 679
- Márta Hantos-Varga** *Benchmarks for Political Action Based on Christian Theories of the State and the Declarations of the Holy See* 705
- Andor László** *The Influence of Gyula Szekfű's Historiographical Views in his Own Time* 737
- Attila Novák** *Kibbutz and Cooperatives, or Cooperative Ideas in 1960's Hungary – with Israeli Echoes* 753

DEBATE

- Gábor Gyáni** *On a Style of Debate* 765
- Béla Tomka** *On Contemporary History Research and the Veto of Sources* 775
- Tibor Valuch** *Objectively about Contemporary History and the Society of State Socialism. Comments on the Article by Gergely Krisztián Horváth* 781
- Zsuzsanna Varga** *Discussion Article or Indictment?* 791
- Gergely Krisztián Horváth** *On the Margins of a Cancelled Debate* 799

E számunk szerzői

Buza János, történész, nyugdíjas egyetemi tanár [Budapesti Corvinus Egyetem] ● Gyáni Gábor, kutató professor emeritus, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály ● Hantos-Varga Márta, PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Vidéktörténeti osztály, MTA-BTK „Lendület” Tíz generáció kutatócsoport-vezető ● László Andor, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Nagy Levente, habilitált egyetemi tanár, tanszékvezető, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Román Filológiai Tanszék ● Novák Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Molnár Tamás Kutatóintézet ● Romsics Gergely, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Rózsa Márton, projekt munkatárs, Bécsi Egyetem, Történelmi és Kulturális Tanulmányok Kara, Történeti Intézet ● Szilágyi Emőke Rita, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet, Reneszánsz osztály ● Tomka Béla, tanszékvezető, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Jelenkortörténeti Tanszék ● Valuch Tibor, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Történettudományi Intézet, Új- és Jelenkori Történeti Tanszék, kutató professzor, Társadalomtudományi Kutató Központ, Politikatudományi Intézet ● Varga Zsuzsanna, tanszékvezető, egyetemi tanár, oktató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, Történeti Intézet

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

**HUN
REN**

BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

